

Η ΠΑΡ' ΕΥΣΤΑΘΙΩ ΜΝΕΙΑ ΠΕΡΙ ΜΟΝΗΣ ΤΙΝΟΣ ΤΗΣ ΑΧΕΙΡΟΠΟΙΗΤΟΥ¹

Εἰς τὰς μέχρῃ τοῦδε ἱστορικὰς ἡμῶν γνώσεις περὶ τῶν ἐν Θεσσαλονίκη βυζαντινῶν μνημείων νομίζω ὅτι δέον νὰ προστεθῶσιν καὶ εἰδήσεις τινὲς τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς πόλεως ταύτης Εὐσταθίου, περιεχόμεναι εἰς δύο ἐπιστολάς του πρὸς τὸν ἀνεπιόν του Πόθου, μάγιστρον καὶ κριτὴν Θράκης καὶ Μακεδονίας, καὶ ποιούμεναι μνεῖαν περὶ μονῆς τινος τῆς Ἀχειροποιήτου².

Εἰς τὴν πρώτην του ἐπιστολὴν ὁ ἀρχιεπίσκοπος προσπαθεῖ ν' ἀποτρέψῃ τὸν ἀνεπιόν του ἀπὸ φημιολογουμένης του ἀποφάσεως δυσμενοῦς πρὸς τὰ μέχρῃ τότε δικαιώματα μονῆς τινος³ καὶ τοῦ ὑποδεικνύει νὰ σεβασθῇ τὴν περὶ τὴν μονὴν ἐπιδειχθεῖσαν εὐλάβειαν τῶν προκατόχων του⁴. Ἐν τέλει δὲ ὑπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ φίλου καὶ διδασκάλου τοῦ ἀνεπιοῦ του ζητεῖ ὡς χάριν παρ' αὐτοῦ τὴν εὐμενῆ του στάσιν ἀπέναντι τῶν ζητημάτων τῆς μονῆς⁵.

Ὅτι ἡ μονὴ αὕτη εἶναι ἡ τῆς Ἀχειροποιήτου καταφαίνεται τόσον ἐν ἀρχῇ, εὐθὺς μετὰ τὴν πρὸς τὸν Πόθου προσφώνησιν τοῦ Εὐσταθίου⁶, ὅσον καὶ ἐν τῷ τέλει τῆς ἐπιστολῆς⁷.

¹ Ἡ μελέτη τοῦ μικροῦ τούτου ζητήματος ὑπεδείχθη εἰς ἐμὲ παρὰ τοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Θεσβόνικης καθηγητοῦ κ. Στίλπ. Κυριακίδου, πρὸς ὃν ἐκφράζω τὰς θερμὰς μου εὐχαριστίας.

² E u s t a h i i, Opuscula (ἐπιστολαὶ ξη' καὶ ζθ') ἔκδ. Tafel σελ. 358.

³ «Εἰ μὲν οὖν ψευδὴς ἡ προσαγγελία, ἔχου τῶν συνήθων ἡθῶν· εἰ δ' ἀληθὴς, ἔφ' ἕτερον μετὰβῆθι λογισμὸν καὶ φεῖσαι τῶν θεῶν καὶ μὴ κίνοι τὰ ἀκίνητα».

⁴ «Εἰ δέ σοι μὴ τις ἔνεστι τῶν θειοτέρων φειδώ, ἀλλὰ τῶν ἀνθρωπιωτέρων ἐπιστράφηθι χρυσοβουλίων, ἐτέρων δικαιωμάτων, τῆς τῶν πρὸ σοῦ δικαστῶν αἰδοῦς περὶ τὴν μονήν».

⁵ «Εἰ δὲ μὴ καὶ τούτων σοι μέλει, ἀλλ' ἡ μὲν γ ἐνεκα τῶν φίλων καὶ διδασκάλων ἐνδειξίεν τινα ἀγαθότητος ἐπίδειξον τῆς μονῆς».

⁶ Ὁ ἀρχιεπίσκοπος μὲ ὑπαινιγμούς πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Πόθου κατὰ τῆς μονῆς μελετώμενα γράφει: «Χεῖρα κατὰ τῆς ἀχειροποιήτου, καὶ δουλείαν κατὰ τῆς ἐλευθερωσάσης ἡμᾶς, καὶ ἐπήρειαν κατὰ τῆς ἀπαλλαξάσης τὴν φύσιν».

⁷ Ἐν τῷ τέλει γράφει ὅτι, ἐν ἣ περιπτώσει ἐπιδείξῃ ἀγαθότητα περὶ τὴν μονήν, θὰ εἶναι «οὐκ ἀκερδὴς ἡ χάρις οὔτε παρ' ἡμῶν, οὔτε παρὰ τῆς θεομητοροσ».

Ἐν τῇ δευτέρῳ ἐπιστολῇ, ἐν ἣ ἱστορεῖται κτηματικὴ ἔρις μεταξὺ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου Μαιμύτζης καὶ τῆς μονῆς, φητῶς δηλοῦται ἡ ἐπωνυμία τῆς μονῆς ὡς Ἀχειροποιήτου. Πιθανῶς δὲ καὶ τὸ ἐν αὐτῇ λεπτομερῶς ἀναφερόμενον ζήτημα νὰ εἶχε σχέσιν πρὸς τοῦτο, διὰ τὸ ὁποῖον ὁ Εὐστάθιος ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ παρεκάλει τὸν ἀνεψιὸν του νὰ ἐπιδείξῃ ἀγαθότητά τινα περὶ τὴν μονήν.

Τὸ ἱστορικὸν τοῦ ζητήματος εἶχεν ὡς ἐξῆς: Πλησίον τοῦ χωρίου Μαιμύτζης εὐρίσκετο κτήμα τῆς μονῆς¹, Στροβίλος καλούμενον, ἐν τῷ ὁποίῳ ὑπῆρχον τρεῖς μύλοι ἐργαζόμενοι καθ' ὄλον τὸ ἔτος, «τοῦ κινουῦντος αὐτοὺς ὕδατος διὰ πλῆθος ἀρκοῦντος ἐπιρροῆς». Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου Μαιμύτζης ἔχοντες ὑπὸ τὴν κυριότητά των ἓνα μόνον μύλον, «καὶ τοῦτον χειμέριον», ὑπὸ τῆς ἀνάγκης πιεζόμενοι, προσέβησαν εἰς τὴν μετοχέτευσιν τοῦ ρεύματος τοῦ κινουῦντος τοὺς μύλους τῆς μονῆς εἰς τὴν κοίτην τοῦ ἰδικοῦ των ξηροποτάμου.

Ὁ Εὐστάθιος λοιπόν, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπετάθησαν οἱ μοναχοί, ἔχων καὶ τὸ θάρρος, τὸ ὁποῖον δίδει ἡ συγγενεία του πρὸς τὸν Πόθον, ζητεῖ παρ' αὐτοῦ ὄχι μόνον τὴν ἐπαναφορὰν τοῦ ρεύματος εἰς τὴν προτέραν κοίτην, ἀλλὰ καὶ τὴν τιμωρίαν τῶν τοιαῦτα πραξάντων, «ἵνα μήτε αὐτοί, μήθ' ἕτεροι τοιαῦτα τολμῶεν, τῷ κατ' αὐτοὺς σωφρονηθέντες παραδείγματι».

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω εἰδήσεων ἐξάγομεν τὰ ἐξῆς: Ὅτι ὁ Εὐστάθιος γράφων ἐκ Θεσσαλονίκης καὶ μνημονεύων μονήν τινα τῆς Ἀχειροποιήτου, ἄνευ τοπογραφικοῦ προσδιορισμοῦ αὐτῆς, φαίνεται ὅτι εἶχεν ὑπ' ὄψιν του γνωστοτάτην ἐν Θεσσαλονίκῃ μονήν. Ὅτι δὲ ἡ μονὴ αὕτη εὐρίσκετο ἐν τῇ ἔδρᾳ του καὶ ἦτο σημαντικὴ, ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ μεγάλου ἐνδιαφέροντος, μεθ' οὗ περιβάλλει αὐτήν.

Αἱ περὶ οὗ ὁ λόγος ὅμως κτηματικαὶ ἔριδες τῆς μονῆς πρὸς τὰ ἄλλα πρόσωπα ἀφεώρων εἰς κτήματα, κείμενα ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς Μακεδονίας² ταῦτα δέ, ἐπομένως καὶ τὰ τοπωνύμια αὐτῶν Στροβίλος καὶ Μαιμύτζα, πρέπει ν' ἀναζητήσωμεν βεβαίως ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῆς δικαιοδοσίας τοῦ κριτοῦ Θράκης καὶ Μακεδονίας. Ἀλλῶς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξηγηθῇ διὰ ποῖον λόγον ἀπευθύνεται ὁ Εὐστάθιος πρὸς τὸν κριτὴν Θράκης καὶ Μακεδονίας.

Κατὰ τὸν Ἄμαντον, εἰς τὴν ἀναγραφὴν ἀξιωματῶν ἐπισήμων παρὰ Βυζαντινοῖς, *Μακεδονία* εἶναι πάντοτε ἡ βόρειος Θράκη, ἡ σημερινὴ Ἀνατολικὴ Ρωμυλία, *Θράκη* δὲ εἶναι σχεδὸν ὅλη ἡ σημερινὴ Ἀνατολικὴ

¹ Οὗτω δέον νὰ ἐρμηνευθῶσιν αἱ ἐν τῷ κειμένῳ λέξεις: προάστειον τῷ μοναστηρίῳ. Περὶ τῶν σημασιῶν τῆς λέξεως προάστειον παρὰ Βυζαντινοῖς βλ. D u C a n g e, Glossarium mediae et infimae Graecitatis.

Θράκη λεγομένη¹. Ἐπομένως τὰ κτήματα τῆς μονῆς πρέπει νὰ εὐρίσκωνται εἰς τὸ ΝΑ μέρος τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου².

Παραμένει νῦν τὸ ἐξῆς πρόβλημα: Ἐχει σχέσιν τινὰ ἡ μονὴ αὕτη τῆς Ἀχειροποιήτου πρὸς τὸν δμώνυμον ἐν Θεσβνίκη ναὸν ἢ πρὸς ἄλλην τινὰ γνωστὴν μονήν;

Νομίζω ὅτι ἡ μονὴ αὕτη ὡς διαρκῶς καὶ ῥητῶς ἀναφερομένη ὡς μονὴ τῆς Ἀχειροποιήτου μειώνει τὰς πιθανότητας τοῦ ταυτισμοῦ της πρὸς

Ὁ νῦν ναὸς τῆς «Μεγάλης» ἢ «Τρανῆς Παναγίας», ἔνθα ὁ Παπαγεωργίου τοποθετεῖ τὴν μονήν τῆς Θεοτόκου.

τὸν δμώνυμον ἐν Θεσβνίκη ναὸν. Πιθανὸν νὰ ἔχη σχέσιν πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Παπαγεωργίου μνημονευομένην μονήν, δι' ἣν εὐρέθῃ ἐπιγραφὴ χρο-

¹ Κ. Ἀ μ ά ν τ ο υ, Παρατηρήσεις τινές εἰς τὴν Μεσαιωνικὴν Γεωγραφίαν, ἐν Ἐπετηρίδι τῆς Ἑταιρ. Βυζαντινῶν Σπουδῶν τόμ. 1 (1924) σελ. 44—45. Πρβλ. καὶ Ἄ δ. Ἀ δ α μ α ν τ ί ο υ, Αἱ γεωγραφικαὶ περιπέτειαι τοῦ ὀνόματος Θράκη, ἐν «Θρακικῶν» τόμ. 1 (1928) σελ. 385, 386, 388, 391, 392.

² Ὁ T a f e l (De Thessalonica ejusque agro, Berolini 1839 σελ. 24) τοποθετεῖ τὴν Μαμύτζαν καὶ τὸν Στρόβιλον πλησίον τῆς Θεσσαλονίκης, χωρὶς ὅμως νὰ δύναται νὰ στηρίξῃ που τὴν γνώμην του. Τὴν πληροφορίαν ταύτην τοῦ Tafel, οὗ τὸ βιβλίον δὲν ἠδυνήθη νὰ χρησιμοποιήσω, ὀφείλω εἰς τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Φαίδ. Κουκουλέν.

νολογουμένη ἀπὸ τοῦ 1325 καὶ ἀναφέρουσα πλὴν ἄλλων «τὴν μονὴν ταύτην τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου μετὰ καὶ τῶν μετοχιῶν αὐτῆς». Μνεία τῆς τελευταίας ταύτης μονῆς γίνεται καὶ ἐν ἐπισημειώματι πολυτίμου χειρογράφου εὐαγγελίου Θεσσαλονίκης τοῦ 12^{ου} αἰῶνος, τὸ ὁποῖον ἐφυλάσσετε ἄλλοτε ἐν τῷ μέτρῳ σήμερον σφραγισμένῳ ναῷ τῆς Θεοτόκου τῆς κοινῶς ὀνομαζομένης «Μεγάλῃς» ἢ «Τρανῆς Παναγίας»¹, διακρινομένης οὕτω ἀπὸ τῆς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἐγνατίας εὐρισκομένης «Μικρᾶς Παναγίας» ἢ «Παναγούδας».

Ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα ἐπιγραφή εὐρέθη κατὰ τὸ 1873 πλησίον τοῦ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Τσιμισκῆ κειμένου ναοῦ τῆς «Μεγάλῃς Παναγίας» (βλ. εἰκ.) ἐνθα ὁ Παπαγεωργίου πιστεύει ὅτι ἔκειτο ἢ ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου μονή. Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου, ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω, προσάγει δύο εἰσέτι ἐπιχειρήματα: α) ὅτι ὁ λαὸς διασφρίζει παραδόσιν περὶ ὑπάρξεως μοναστηρίου ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ καὶ β) ὅτι ὁ ναὸς καὶ ἡ περὶ αὐτὸν ἐνορία ἐν τοῖς τουρκοῖς ἐγγράφοις ὀνομάζεται «Κεμπέρ μοναστίο» (δηλ. ἱερὸν μοναστήριον).²

Λαμβανομένης ὅμως ὑπ' ὄψιν τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ μεγάλης ἐκτάσεως τῆς λατρείας τῆς Θεοτόκου, δὲν ἀποκλείεται νὰ πρόκειται καὶ περὶ ἄλλης μονῆς, ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τὰς μέχρι τοῦδε γνωστάς.

Θεσσαλονίκη

ΑΠ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ

¹ Π. Ν. Παπαγεωργίου, Περὶ χειρογράφου Εὐαγγελίου Θεσσαλονίκης, ἐν *Byzantinische Zeitschrift* τόμ. 6 (1897) σελ. 538, 542. Β. Α. Μυστακίδου, Διάφορα περὶ Θεσσαλονίκης σημειώματα, ἐν «Ἑλλην. Φιλολογικῷ Συλλόγῳ» Κωνσπόλεως τόμ. 27(1900) σελ. 387. Πρβλ. καὶ T a f r a l i i, *Topographie de Thessalonique*, Paris 1913, σελ. 200.

² Σήμερον ὁ ναὸς εἶναι γνωστότερος παρὰ τῷ λαῷ ὑπὸ τὸ ὄνομα «Νέα Παναγία».